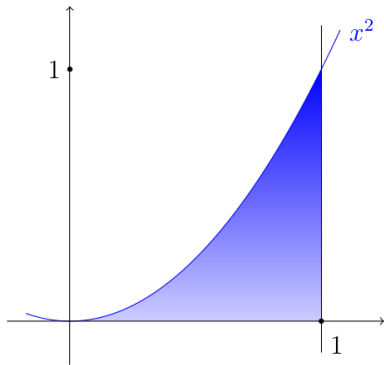

Riemann-integrál (határozott integrál)

Tankönyv: Matematika nem matematika szakosoknak, EKF
Líceum Kiadó, Eger. Szerkesztette: Mátyás Ferenc.

Motivációs feladat: Legyen adva egy $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ függvény.
Szeretnénk meghatározni a függvény görbéje alatti területet.

ábra: az $f(x) = x^2$ függvény görbéje alatti területe a $[0, 1]$ intervallumon.

Definíció:

Legyen $a, b \in \mathbb{R}$, $a < b$. A $D \subset [a, b]$ véges halmazt az $[a, b]$ intervallum egy beosztásának nevezzük, ha $a, b \in D$. Az $[a, b]$ intervallum összes beosztásainak halmazát $\mathcal{D}([a, b])$ -vel jelöljük.

Megállapodunk abban, hogy $D = \{x_0, x_1, \dots, x_n\}$ esetén $a = x_0 < x_1 < \dots < x_n = b$. Az x_i számokat a D beosztás osztópontjainak, az $[x_{i-1}, x_i]$ intervallumokat a D beosztás részintervallumainak nevezzük.

A D beosztás finomsága a

$$\|D\| := \max\{\Delta x_i : i = 1, 2, \dots, n\}$$

szám, ahol $\Delta x_i := x_i - x_{i-1}$ ($i = 1, \dots, n$).

A $[a, b]$ intervallum egy (D_n) beosztássorozatát normális beosztássorozatnak nevezzük, ha

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \|D_n\| = 0.$$

Definíció:

Legyen $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ egy korlátos függvény, D egy beosztása az $[a, b]$ intervallumnak, azaz $D = \{x_0, x_1, \dots, x_n\}$. Legyen $\xi_i \in [x_{i-1}, x_i]$ ($i = 1, \dots, n$) alappontok rendszere. Az f függvény D beosztáshoz és $\xi := \{\xi_1, \dots, \xi_n\}$ alappontokhoz tartozó integrálközelítő összege

$$\sigma(f, D, \xi) := \sum_{i=1}^n f(\xi_i) \Delta x_i$$

szám.

Definíció:

Legyen $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ egy korlátos függvény. Az f függvényt Riemann-integrálhatónak nevezzük, ha az $[a, b]$ intervallum minden (D_n) normális beosztássorozata és a hozzá tartozó ξ alappontrendszer esetén a $(\sigma(f, D_n, \xi))$ (integrálközelítő összeg) sorozat konvergens.

Az integrálközelítő összeg sorozatok közös határértékét f függvény Riemann-integráljának (vagy határozott integráljának) nevezzük az $[a, b]$ intervallumon.

Jelölés:

$$\int_a^b f(x) dx, \quad \int_a^b f$$

Megjegyezzük, hogy nem minden korlátos függvény Riemann-integrálható.

Tétel:

- $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ egy folytonos függvény az $[a, b]$ -n, akkor f Riemann-integrálható $[a, b]$ -n.
- $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ egy monoton függvény az $[a, b]$ -n, akkor f Riemann-integrálható $[a, b]$ -n.

Tétel: (Newton-Leibniz-formula)

Legyen $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ egy Riemann-integrálható függvény, jelölje F a f primitív függvényét. Ekkor

$$\int_a^b f(x) dx = F(b) - F(a).$$

A $F(b) - F(a)$ különbségre használatos még az $[F(x)]_a^b$ jelölés is.

Térjünk vissza a motivációs feladatunkhoz!

$$\int_0^1 x^2 dx = \left[\frac{x^3}{3} \right]_0^1 = \frac{1^3}{3} - \frac{0^3}{3} = \frac{1}{3}.$$

Térjünk vissza a motivációs feladatunkhoz!

$$\int_0^1 x^2 \, dx = \left[\frac{x^3}{3} \right]_0^1 = \frac{1^3}{3} - \frac{0^3}{3} = \frac{1}{3}.$$

Megjegyezzük, hogy a Riemann-integrál a konstrukciója miatt előjeles területet ad meg.

$$\int_0^{2\pi} \sin x \, dx = [-\cos x]_0^{2\pi} = -\cos 2\pi - (-\cos 0) = -1 + 1 = 0.$$

Tétel: (Helyettesítéssel való integrálás)

Ha $f: [c, d] \rightarrow \mathbb{R}$ folytonos, $\varphi: [a, b] \rightarrow [c, d]$ folytonosan differenciálható (φ' létezik és folytonos), akkor

$$\int_{\varphi(a)}^{\varphi(b)} f(x) dx = \int_a^b (f \circ \varphi)(t) \varphi'(t) dt.$$

Tétel:

Legyen $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ és $a < c < b$. Ha az f Riemann-integrálható az $[a, c]$ és $[c, b]$ intervallumokon, akkor az f Riemann-integrálható az $[a, b]$ intervallumon is, és

$$\int_a^b f(x)dx = \int_a^c f(x)dx + \int_c^b f(x)dx.$$

Tétel: (Első középértéktétel)

Legyen az $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ Riemann-integrálható az $[a, b]$ intervallumon. Továbbá, az m, M olyan valós számok, hogy $m \leq f(x) \leq M$ minden $x \in [a, b]$ esetén. Akkor

$$m(b - a) \leq \int_a^b f(x)dx \leq M(b - a)$$

teljesül.

Improprius integrál

Definíció:

Legyen $a \in \mathbb{R}$, $b \in \mathbb{R}_b$, $a < b$, $f: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}$. Tegyük fel, hogy f Riemann-integrálható minden $x \in (a, b)$ esetén az $[a, x]$ intervallumon. Legyen továbbá

$$F: [a, b) \rightarrow \mathbb{R}, \quad F(x) := \int_a^x f(t) dt.$$

a.) Ha a F függvénynek b -ben létezik határértéke, akkor azt mondjuk, hogy az $\int_a^b f(t) dt$ improprius integrál konvergens. Ekkor az

$$\int_a^b f(t) dt := \lim_{x \rightarrow b} \int_a^x f(t) dt$$

jelölést is használjuk.

Definíció:

b.) Ha a F függvénynek b -ben nem létezik határértéke, akkor azt mondjuk, hogy az $\int_a^b f(t)dt$ improprius integrál divergens. Ha a F függvény határértéke b -ben $\pm\infty$, akkor ezt

$$\int_a^b f(t)dt := \lim_{x \rightarrow b} \int_a^x f(t)dt = \pm\infty$$

jelöljük.

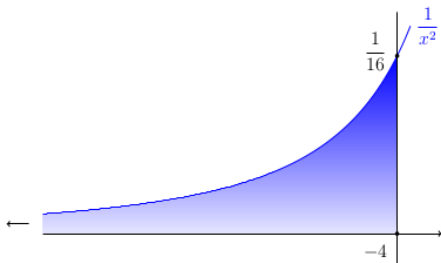
Megjegyzés: Hasonlóan definiáljuk a többi improprius integrált is, azaz amikor

$$a \in \mathbb{R}_b, \quad b \in \mathbb{R}, \quad a < b,$$

vagy

$$a, b \in \mathbb{R}_b, \quad a < b.$$

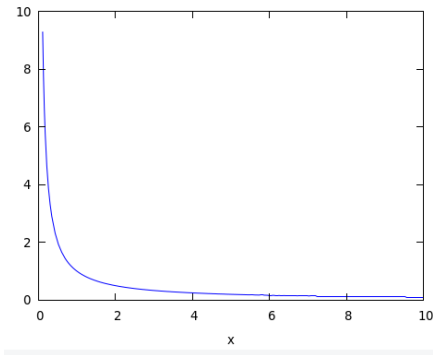
Példa: Számítsa ki a görbe alatti területet!

ábra: az $f(x) = 1/x^2$ függvény görbéje alatti terület a $(-\infty, -4]$ intervallumon.

$$\begin{aligned}\int_{-\infty}^{-4} \frac{1}{x^2} dx &= \int_{-\infty}^{-4} x^{-2} dx = \left[\frac{x^{-1}}{-1} \right]_{-\infty}^{-4} = \left[\frac{-1}{x} \right]_{-\infty}^{-4} = \\ &= \frac{-1}{-4} - \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{-1}{x} = \frac{1}{4} - 0 = \frac{1}{4}.\end{aligned}$$

Példa: A következő függvény esetén is kiszámíthatunk több impropius integrált.

ábra: az $f(x) = 1/x$ függvény görbéje az $(0, \infty)$ intervallumon.

- $\int_0^{10} \frac{1}{x} dx = ?$
- $\int_1^{\infty} \frac{1}{x} dx = ?$
- $\int_0^{\infty} \frac{1}{x} dx = ?$

Tétel: (Forgástest térfogata, felszíne)

Legyen $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}_0^+$ folytonos függvény. Legyen a forgástengely az x -tengely, ekkor a keletkező forgástest térfogata és felszíne:

$$V_x = \pi \int_a^b f^2(x) dx,$$

$$A_x = 2\pi \int_a^b f(x) \sqrt{1 + (f'(x))^2} dx.$$

Példa: Mennyi $f(x) = 2\sqrt{x}$ függvény x -tengely körüli forgatásával keletkezett forgási paraboloid felszíne, térfogata a $[0, 4]$ intervallum felett?